

УДК 94(477)»1900/1917»

Юрій Безкровний

УКРАЇНСЬКИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ РУХ У САНКТ-ПЕТЕРБУРЗІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті на основі опублікованих і нових архівних джерел висвітлюється історія виникнення та діяльності українських студентських організацій у Санкт-Петербурзі. Вказано на обставини формування молодіжних осередків, окреслено коло осіб, які брали участь у громадському житті. Сфокусовано увагу на зростанні студентських організацій із партійними відділами. Проаналізовано культурну, політичну й видавничу діяльність української молоді в столиці Російської імперії.

Ключові слова: студентський рух, українське питання, соціал-демократія, журнал «Український студент», Санкт-Петербург.

На початку ХХ ст. в Санкт-Петербурзі складаються умови для формування й розгортання діяльності українських громадських організацій, наймасовішими з яких були студентські земляцтва й гуртки. Симулюючими факторами для об'єднання молоді в національні осередки стала поява в Наддніпрянській Україні політичних партій, скасування заборон із українського слова з революцією 1905 р. та діяльність старшої громади.

Столичні студентські організації були тісно пов'язані з партійними центрами в Україні та їхніми місцевими відділеннями, які часто визначали формат діяльності земляцтв і гуртків, надаючи їм сильного соціал-демократичного революційного забарвлення.

Українська молодь, за підтримки старшої громади, докладала зусиль для організації мистецьких, просвітницьких заходів та видавала часопис «Український студент».

Діяльність українських студентських організацій Петербурга на початку ХХ ст. частково висвітлена сучасниками О. Лотоцьким [1] і Д. Дорошенком [2]. Коротку характеристику журналу «Український студент» подав А. Животко [3, с. 186–187], на його вихід також відгукнувся свого часу М. Зеров [4, с. 144–145, 178–179, 186–188].

Проте ці дослідження лише частково висвітлюють історію української молодіжної громади Петербурга, невідомими залишаються обставини її співпраці з політичними партіями, особливості її мистецької і видавничої роботи. Висвітлення вказаних лакун в історії українського національного руху і є завданням цієї статті.

Для цього необхідно на основі нових архівних матеріалів, спогадів сучасників та публікацій у пресі визначити обставини формування українських осередків у вищих навчальних закладах Петербурга, політизацію їхньої діяльності й відповідну реакцію влади. Окремо слід розкрити помітну просвітницьку діяльність молоді, а також видання часопису «Український студент».

Створення наприкінці ХІХ ст. в Петербурзі двох провідних організацій старшої громади, Товариства імені Т. Шевченка для допомоги нужденним уродженцям Південної Росії, які навчаються у вищих навчальних закладах С.-Петербурга і Благодійного товариства для видання загальнокорисних і дешевих книг, а також скасування в 1905 р. заборони з українського слова, стали важливими чинниками до формування молоді української громади в столиці імперії.

Старші українці надавали студентству, яке часто мешкало в жалких умовах і хворіло від холодного й вологого петербурзького клімату, необхідну матеріальну допомогу. Представники цих товариств займалися працевлаштуванням, лікуванням молоді, влаштовували благодійні їдальні. Отримані кошти студенти часто використовували для громадської й політичної праці.

При організації українських студентських організацій старша громада і політичні партії особливо увагу звертали на так звані «південні» земляцтва, члени яких часто ділилися на два табори – проукраїнський і антиукраїнський [1, с. 9, 79], намагаючись скеровувати молодь у напрямку національних ідеалів.

О. Лотоцький писав: «Коли який український молодик у найкоротший час перейшов стадії кадета російського, з тим – кадета українського, а врешті – українського самостійника, – то се було річчю цілком нормальною: українська свідомість, приглушена всіма впливами життєвого оточення, з гарячковою енергією скидала з себе чужий одяг «ветхої людини», шукаючи свого національного «я» [1, с. 131].

Д. Дорошенко писав, що українська молодь лише з часом почала «помало визволятися з-під гіпнозу всеросійських ідей і приходила до думки, що українці мають свої власні цілі й завдання, а тому повинні йти своїм окремим шляхом» [2, с. 20].

Один із представників такого зросійщеного українства, студент Петербурзького політехнічного інституту Б. Дуб'яга з Полтавщини писав подрузі П. Цуревській: «Моя душа в жалобі від того гніту, який лежить на всій Україні. І ми, «інтелігенти», забули її, відмовилися від своєї національності,

забули «рідну мову». Я вступив до «Української Громади», відвідуватиму «Український клуб», читаю «Раду» і українські брошури <...> по неділях братиму уроки рідної мови <...> Я мрію в майбутньому працювати на користь батьківщини. Я почувуюся саме українцем, а не космополитом «росіянином» [5, л. 4].

Провідну роль у гуртуванні молоді мала студентська Громада, яка об'єднувала осередки в різних вищих навчальних закладах Петербурга ще з початку століття. Деякий час вона гуртувалася в Андріївській школі на Васильєвському острові, де їй надавав приміщення директор Ф. Сологуб. Діяльність студентства тривалий час була законспірованою, а набуття членства відбувалося після тривалого знайомства з претендентом [2, с. 17].

У 1907 р. офіційно зареєстровано статут «Української Громади», що ставила за ціль «надання українцям, які мешкають у С.-Петербурзі, можливість корисного і приємного проведення часу». Для цього товариство мало власне приміщення, де розмістилася бібліотека й влаштовувалися літературні й наукові читання, музичні, літературні й танцювальні вечори, утримувався також власний буфет. На чолі організації стояла Рада Старшини з дванадцяти осіб, а фінансування відбувалося з членських внесків, плати за ігри, прибутки із буфету й влаштування лекцій і вечорів [6, с. 1–3.]. Із загальної кількості 429 членів клубу, дійсних було 122, а постійних гостей – 307 осіб [7, с. 9–11].

До Ради Старшини входили переважно представники старшої громади: голова М. Славінський, товариш голови Олександр Лотоцький, секретар Олексій Лотоцький, почесні старшини Г. Голоскевич, Г. Семенович, В. Піснячевський, В. Строкань, В. Приходько, А. Кашенко, М. Троянський, М. Щербин-Крамаренко, Ю. Крат, П. Чижевський і М. Забілло. За своїм складом старша «Українська Громада» була переважно ліберальною, хоч багато членів товариства та гостей співчували революційному рухові [5, л. 44–44 об., 51–51 об.].

На початку 1911 р. в приміщенні товариства відбулися вокально-музичні вечірки з танцями й реферати М. Стасюка «Українська еміграція та імміграція» і «Криза української інтелігенції», Ф. Селецького «Вражіння подорожі по Волинському Поліссі» і два про М. Драгоманова. Недільні реферати, на думку агента Охоронного відділення, відзначалися «тенденційністю змісту», в них постійно витала думка про звільнення України та її самостійність [5, л. 44 об., 50.].

Вже наприкінці 1913 р. «Громада» опинилася в руках молоді, ставши головним осередком студентського життя міста. Деякий час її очолював випускник Петербурзького університету М. Корчинський, який у 1914 р. став заступником голови Благодійного товариства, а на початку 1917 р. увійшов до складу Української Національної Ради в столиці Росії [8, с. 111].

До початку 1910-х рр. земляцтва й гуртки «Громади» розгорнули свою роботу в різних вищих навчальних закладах Петербурга. Товариство ім. Т. Г. Шевченка підраховало приблизну кількість української молоді – близько ста осіб у кожному навчальному закладі, а загалом по місту – щонайменше тисяча осіб [1, с. 264].

Найдієвішими гуртки «Української Громади» були в Політехнічному інституті (керівник – І. Косенко) та Гірничому інституті, де діяли також «Бюро праці Громади» і Українське земляцтво [9, л. 156 об., 157 об.]. Загалом, згадував Д. Дорошенко, ці осередки стали рушійною силою національного руху в столиці [2, с. 16].

«Українська Громада» перебувала під постійним наглядом поліції, агенти якої звітували за результатами своєї участі в заходах. У записці Петербурзького охоронного відділення від 27 лютого 1911 р. подано інформацію про товариство й короткий огляд його діяльності.

В одній із записок Петербурзького охоронного відділення йшлося про вечір пам'яті Л. Мацієвича 31 жовтня 1910 р., на якому з промовами виступили С. Петлюра, студент Технологічного інституту М. Дулбін і колезький радник К. Арабажин. Як зазначав автор, на зборах зібралося близько трьохсот осіб, поміж яких три офіцери й багато студентів з усіх вищих навчальних закладів столиці [5, л. 8].

Помітну роль у студентському русі відігравали національні земляцтва. 18 червня 1910 р. начальник Петербурзького охоронного відділення повідомляв Департаменту поліції, що «Українське земляцтво» є одним із найбільших і ділиться на Полтавське, Харківське, Київське, Чернігівське та кілька інших менших. Українське земляцтво має головним завданням відновлення Малоросії і боротьбу з вторгненням великорусизму» [12, л. 121–122 об.].

Коли 6 грудня 1909 р. при реєстрації різних студентських організацій виявилось, що статут Українського земляцтва розходиться із російськими пунктом про захист загальностудентських інтересів, українці категорично відмовилися вносити його до свого документу, заявивши, що для цього існують при вищих навчальних закладах ради старост.

Українці розійшлися з росіянами й у питанні бібліотеки, у своїй вони бажали бачити лише видання рідною мовою. Через це чиновник відносив українське земляцтво, поруч із Гельсінгфорським, Польським і Кавказьким, до «числа вузько-націоналістичних» [12, л. 123, 136].

Петербурзький кореспондент газети «Рада» в 1912 р. повідомляв про діяльність українського студентства в одній із вищих шкіл Петербурга, не назвавши цього навчального закладу. З повідомлення видно, що місцева адміністрація досить прихильно поставилася до вимог студентської громади в складі близько шістдесяти українців, тому дозволила в 1910–1912 роках передплатувати українські видання, спочатку лише газету «Рада», потім також «Літературно-Науковий Вістник», «Діло», «Українську хату», «Засів», «Сніп», «Украинскую жизнь», «Записки Наукового товариства». У приміщенні читальні, поруч з іншими знаменитостями, було розміщено портрет Т. Шевченка та замовлено М. Лисенка. Як зазначав автор повідомлення, українські видання користувалися значним попитом, а львівське «Діло» читали навіть поляки, латиші, білоруси та росіяни [13, с. 104–105].

Одним із найдієвіших було українське земляцтво на сільськогосподарських курсах, члени якого водночас відвідували гуртки «Українознавство» та «Музично-вулканічний». Очолював правління земляцтва М. Кохановський, а найактивнішими членами були – А. Лихоман, П. Кубран, М. Галсиновський і В. Крапівін. Українці мали власну бібліотеку, яка зберігалася в читальній залі курсів [9, л. 156 об.].

У психо-неврологічному інституті українське земляцтво відкрилося в 1910–1911 навчальному році, але свою діяльність воно розгорнуло лише в 1914 р. Із близько вісімдесяти членів слід вказати голову й регента українського хору М. Удодова, голову ради студентських представників Д. Лур'є, А. Животка, Г. Малєвіна, К. Станіславського. Земляцтво мало власну бібліотеку й музичний гурток [9, л. 157–157 об.].

Українське студентство в Інституті громадянських інженерів стало відомим насамперед влаштуванням 12 березня 1912 р. «Виставки української архітектури», про яку преса писала, що «пройшла гарно не тільки з морального, а й з матеріального боку» [10, с. 4]. Наступного року тут оголошено конкурс на проект музею в українському стилі для Кам'янець-Подільського церковно-археологічного товариства. Із семи представлених проектів першу премію журі надало студентові Д. Дяченкові, другу – студентові Ф. Шумову. У журі з 9 осіб були художник С. Васильківський, Н. Самокиш, професор Ф. Вовк і член Державної Думи, священник Ф. Філоненко [11, с. 78].

У Петербурзі фактично діяв нелегальний український університет, на таємних курсах українську мову викладав Г. Голоскевич, українську літературу – студент, член місцевого осередку ТУП і дослідник творчості Т. Шевченка П. Зайцев.

У 1907 р. на вищих жіночих курсах лекції О. Єфименко з історії України стали поштовхом для заснування гуртка українок (десять-дванадцять осіб «медичок і бестужевок») під керівництвом Н. Калинович, що таємно займалися українською мовою та літературою [14, с. 142–143].

Представники національної молоді Петербурга були частиною загальноукраїнського студентського руху, беручи участь у з'їздах, де на початку століття їхніми делегатами стали С. Тимошенко, В. Павленко і В. Мазуренко, згодом також В. Павленко, О. Шликевич і М. Шликевич. У 1909 р. до Львова їздили В. Садовський і Є. Неронович.

Єдності українців Петербурга дошкуляли конфлікти між старшими й молодшими членами «Громади», один із таких виник у 1908 р. через непорозуміння з організацією лекції І. Бодуена-де-Куртене «Про українську мову та її права». Ця подія спричинилася до тимчасового розладу національного життя в Петербурзі й публікацій двох сторін одна проти одної на сторінках «Ради».

У процесі інтеграції й розвитку української громади в Петербурзі ключовою була постать Т. Шевченка. Його ім'я стало тією основою, навколо якої могли об'єднатися розрізнені за політичними, культурними, віковими та іншими принципами українці. Важливими в цьому процесі стали традиційні Шевченківські урочистості, які набували форми загальнонаціонального свята.

У 1911 р. українське студентство Петербурга взяло активну участь у Шевченковому ювілеї. У листі від 18 квітня В. Козленко (В. Садовський) писав до Львова А. Ільченку, що на підготовку до ювілею молодь витратила значні сили, а потім українське студентське життя майже затихло [15, л. 1–1 об.].

Під час ювілею Т. Шевченка в 1914 р. петербурзькі студенти-українці активно виступили проти заборони святкування цієї дати. 25 лютого члени гуртків Сільськогосподарських курсів організували «летучу сходку», на якій відслужили громадянську панахиду й винесли резолюцію про проведення одноденного страйку [9, л. 156 об. – 157].

З цього ж приводу гурток ім. Шевченка в психо-неврологічному інституті запропонував раді студентських представників виступити із закликом протесту проти урядових заборон. Молодь зібрала підписи, зміст документа А. Животко і Г. Малєвін повідомила члену Державної Думи М. Чхеїдзе для внесення запиту, а також подала до редакцій газет «Речь» і «День». 19 лютого було також влаштовано збори, які винесли резолюцію протесту й улаштували вшанування пам'яті Шевченка – студент Ковалевський виступив із промовою про значення Кобзаря для українського народу, після чого всі заспівали «Заповіт», інші українські пісні та «Вічная пам'ять» [9, л. 157].

Таким чином заборона Шевченкового свята не зупинила молодих українців у їхньому бажанні вшанувати національного генія, а стала лише стимулом для студентського руху. Важливо, що до українських протестів приєдналися також представники інших національностей.

У процесі формування студентських організацій у Петербурзі найпомітнішу роль відігравали політизація національного руху та революційні події в Росії. Українська молодь, кількість якої в столиці імперії значно зросла з початком ХХ ст., була частиною небувалої активності загальноросійського студентства. Створення національних українських партій допомогло скерувати юних земляків у столицях імперії на відстоювання власних національних інтересів, запобігши поглибленню їхньої асиміляції в російському суспільстві.

Про один із таких випадків писав Д. Дорошенко, як його кузен із Полтавщини, навчаючись у Петербурзі, «не мав у собі нічого українського і був російським соціал-демократом большевиком» [2, с. 16].

Із 1902 р. петербурзьке студентство потрапило під сильний вплив Революційної української партії, а наступного року засновано її Північний комітет, який мав завданням здобувати кошти та через столицю провозити нелегальну літературу в Україну. Членами цього столичного осередку були С. Тимошенко, Д. Дорошенко, В. Баланін, І. Вовкушевський, В. Мазуренко, П. Дятлов, Н. Шликевич – остання їздила до Фінляндії та привозила звідти книжки й брошури до помешкання свого батька О. Шликевича. Щорічно Північний комітет РУП здобував на діяльність партії близько 5 тис. крб., частково з пожертвуваних студентам Товариством ім. Т. Шевченка та від улаштування концертів [1, с. 308–309].

Через два роки внаслідок реорганізації цього комітету створено дві студентські групи: одну на платформі соціал-демократів, іншу більш виражену національно, до якої увійшли Н. Щербань, Д. Донцов, О. Назаріїв, М. Стасюк. Відносини між цими осередками були досить складними, О. Лотоцький згадував, як під час влаштованого ним в Українському клубі вечора відбулося справжнє змагання між соціал-революціонерами на чолі з Є. Нероновичем і соціал-демократами на чолі з В. Садовським [1, с. 309].

Упродовж 1905–1908 рр. українське життя в місті значно політизувалося, молодь активно організовувалася в осередки лівих партій. Проте, О. Лотоцький визначає ці роки як «ембріональну добу життя українського студентства в Петербурзі», після якої йде організація та національно-громадське самоусвідомлення студентства аж до початку війни, а далі розпочалася практична політична праця [1, с. 102].

Значний вплив на студентів мала група Українська соціал-демократична робітнича партія, до якої входили С. Петлюра, П. Понятенко, А. Шабленко, І. Личко, Л. Мацієвич, Л. Бич, М. Дулбін, Д. Лаврентьєв (Д. Сіромаха), І. Мазепа, В. Мазуренко, М. Шадлун. Вона займалася виданням журналу «Вільна Україна», як друкованого органу Української соціал-демократичної робітничої партії, за допомогою якого провадилася агітація поміж української молоді, робітників та селян. Цей часопис, незважаючи на помітне марксистське забарвлення, активно відстоював національні інтереси й виступав за «федеративну автономію» України. У подальші роки зі складу групи в українському житті брали участь лише С. Петлюра, В. Садовський та ще одна-дві особи, а після зборів у січні 1911 р. її діяльність вирішено припинити [15, л. 2 об.].

Діяльність українських земляцтв і гуртків, тісно пов'язаних із партійними осередками лівого спрямування, перебувала під посиленою увагою уряду, бо в них поєднувалися дві найнебезпечніші для імперії речі – національний і революційний рух. За згадкою Д. Дорошенка, «за студентами був особливо пильний догляд, як за людьми, що так би мовити з «політики» зробили свого рода професію. Багато студентів були у поліції на особливій прикметі, і за ними стежили спеціальні шпиги» [2, с. 27].

В одному з офіційних документів йшлося: «Маючи на увазі, що останнім часом до Департаменту Поліції знову почали надходити неблагонадійні відомості про діяльність тих або інших осіб, що стоять на чолі земляцьких організацій, Департамент запропонував у Грудні 1909 року начальникам районних охоронних відділень доставити наявні в їхньому розпорядженні дані про існування в даний час при вищих навчальних закладах земляцтвах із характеристикою їхньої діяльності в політичному відношенні та вказанням керівників, найбільше схильних до проведення в діяльність земляцтв політичних тенденцій» [16, л. 135].

Українська молодь столиці Російської імперії була схильна відстоювати ідею політичної самостійності України, висловлюючи також симпатії галицьким діячам. Об'єднавшись у Головну Раду Українську Студентську в Петрограді, вона виступила зі зверненням «До українського громадянства» стосовно наклепу в пресі на Союз визволення України про начебто фінансування його австрійським і німецьким урядами: «Поки всі брудні наклепи «Боротьби» (й п. Алексинського) не будуть очищені справжніми фактами, поки обіцянки навести факти лишатимуться в сфері лише обіцянок – доти Головна Рада відноситиметься з ранішньою прихильністю до членів «Союзу

Визволення України», рахуючи їх за ліпших людей нашої доби і визнаючи їх роботу за надзвичайно корисну для укр[аїнського] народу» [17, л. 69].

У 1914 р. в Петербурзі створено нелегальну Групу українських самостійників Росії, що на одних зі своїх таємних зборів схвалила декларацію, в якій йшлося: «Боротьбу за набуття національно-територіальної автономії в межах Росії ми вважаємо шкідливою <...> Вбачаємо, по-перше, швидку можливість, навіть незворотність збройного конфлікту між Австрією і Росією, і по-друге, швидку можливість другої російської революції і беручи до уваги, що з одного боку ми до того часу не можемо бути настільки сильними, щоб скинути із себе російське ярмо і безпосередньо створити власну державу, з іншого, що в такому випадку українська нація тільки в межах Австрійської федерації могла б мати відповідні умови для свого подальшого розвитку, ми категорично визнаємо ідею політичного сепаратизму з Австрією» [9, л. 137].

Напевно, однією з ключових постатей у цій групі був студент Петербурзького політехнічного інституту Є. Неронович. Це частково підтверджує його пояснення на початку 1917 р. на сторінках газети «Наше життя» небажання до цього часу вступати до УСДРП відсутністю в її національній програмі принципу самостійності України [18, с. 3].

Є. Нероновичу належить провідна роль у видавничій роботі української молоді Петербурга, він розумів важливість висвітлення діяльності студентських організацій на сторінках спеціально заснованого видання, де можна було б висловлювати свою позицію, популяризувати національну ідею й критикувати пасивність певних українських кіл.

Першою спробою започаткувати в Петербурзі студентське видання стала поява рукописного «Громадянина», упорядкованого студентами Петербурзького політехнічного інституту І. Косенком і Є. Нероновичем, у двох номерах надруковано їхні статті, вірші, були відділ критики й хроніка.

22 листопада 1912 р. відбулися збори «Української громади» Петербурзького політехнічного інституту, на якому правління доповіло про своє рішення видавати часопис. Тоді з представників студентства було сформовано редакцію, обрано назву «Український студент» і визначено програму видання: 1) українське студентство й українське суспільство, 2) українське студентство й національне питання, 3) наукова робота українського студентства (у вищій школі та поза вищою школою), 4) інформація про життя українського студентства по обидва боки кордону [19, с. 103].

Планувався вихід нового журналу двічі на рік, проте в результаті впродовж 1913–1914 рр. з'явилося тільки три номери.

Журнал «Український студент» очолили найактивніші члени політехнічної студентської громади: редактором став Є. Неронович, секретарем – О. Ковалевський, адміністратором – І. Косенко. До справ було залучено також курсистку Г. Радич і М. Лисого. Їхніми зусиллями й вийшов перший номер.

Згодом до редакції увійшли М. Кушнір і Є. Артюх від гуртка українознавства Петербурзького університету. Проте через конфлікт між представниками двох шкіл Є. Неронович залишив журнал і перевівся до електротехнічного інституту [1, с. 128].

В «Українському студенті» брали участь О. Білоусенко (О. Лотоцький), М. Грушевський, О. Грушевський, Д. Дорошенко, С. Єфремов, В. Садовський та інші. Журнал мав власних кореспондентів у Відні (М. Сисак), Львові (В. Котецький), Калуші, Чернівцях, Варшаві, Дерпті (Тарту), Києві, Москві, Харкові й Томську.

Про завдання журналу йшлося у відозві «До українського громадянства»: «Українська студентська молодь не народилась останніми часами. Вона вже має за собою поважну давнину. Вона має свою історію, свої традиції, свою етику. Тому відчувається потреба оглянути ті шляхи, якими молодь йшла і йде, переглянути увесь матеріал, який дає довгорічне життя українського студентства, зафіксувати традиції» [1, с. 127].

Головним завданням українського студентства редакція бачила об'єднання земляків у міцні культурно-просвітні групи, що особливо відчувалася у зв'язку з деякою розірваністю й дезорганізацією в молодіжному русі. Планувалося також звернути особливу увагу на питання про планомірну діяльність молоді в культурно-просвітній сфері.

Журнал констатував кволість і анемічність сучасного українського життя, тому закликав молодь взятися за громадсько-національне виховання, обмірковувати теми, порушені в збірникові. Важливо було, щоб студенти, особливо з глибокими москвофільськими переконаннями, замислилася над своїми національними обов'язками. Редакція визначала головний результат своєї праці: «Ми певні, що та частина інтелігенції, яка пройде через ідеї «Укр[аїнського] Студ[ента]», буде не українофільська, а українська (в чистому розумінні сього слова)» [1, с. 129].

«Український Студент» зазнавав постійної критики з боку старших українських кіл, насамперед кола газети «Рада», яке розгорнуло проти петербуржців цілу кампанію. У зв'язку з цим редакція через так званого Олександра Єленського (О. Ковалевський), зверталася до Ю. Охримовича з проханням заступитися за неї на сторінках львівських «Шляхів» [9, л. 120–120 об., 132].

Розкритикував усі три номери журналу М. Зеров, особливо через «неясність» програми та неокресленість організаційних проектів редакторів і авторів часопису. Рецензента вразила «категоричність присудів, погордливе трактування українського громадянського життя й разом з тим – неясність власної позиції». На його думку, редакція пішла наступом не тільки на «несвідомі» кадри українського студентства, а й на все українське життя і всю пресу. Він зробив висновок, що «національні завдання українського студентства редакція «Студента» уявляє дуже вузько», тому висловлює надію, що часопис не представляє всю молодь [4, с. 144–145, 178–179, 186–188].

Незважаючи на негативну реакцію киян на вихід журналу, він набув значної популярності поміж молодого покоління в російській Україні та Галичині. Навесні 1914 р. начальник Чернігівського губернського жандармського управління, полковник Соловйов повідомляв у Департамент поліції, що студенти Ніжинського історико-філологічного інституту «знайомляться з ідеями та життям українців у Австрії через українське видання «Український студент», що видається в С.-Петербурзі, під редакцією комітету, на чолі якого стоїть студент Євген НЕРОНОВИЧ», і статті журналу «збуджують у читачів сепаратистські тенденції» [20, л. 9, 14, 22].

У липні 1913 р. Є. Нероновичу повідомляли листовно, що у Варшаві журнал зустріли радо. Незважаючи на затримку з надсиланням номерів, їхній продаж проходив вельми успішно [21, л. 7].

«Український студент» став авторитетним голосом українського студентства в Петербурзі, до якого прислухалися по всіх навчальних закладах імперії. Високо цінував громадянську позицію та діяльність молодих українців О. Лотоцький, які, на його думку, на сторінках журналу виступають вже дорослими громадянами [1, с. 129].

13 квітня 1914 р. мала відбутися нарада стосовно подальшої долі часопису «Український Студент» та його напрямку [9, л. 135]. Планувалося, що з осені 1914 р. журнал мав виходити періодично і з політичною програмою, але через війну й заведення цензури це стало неможливим.

Із початком Першої світової війни, коли старша громада відкрила в місті власний шпиталь для поранених на фронті, найактивніші представники молоді Є. Неронович, В. Садовський і М. Лисий провадили пропаганду поміж солдатів, влаштувавши також курси в аудиторіях Медичного інституту. Близьку участь брали лектори М. Чечель, П. Пилипчук, бестужівки й медички, сестри Г. Струтинська й Л. Струтинська, Н. Суровцова, В. Дворська.

О. Лотоцький зазначав, що зустрічі мали форму бесід, солдати засипали лекторів питаннями, які «свідчили про страшливу темноту що-до національної свідомості тої маси. Дуже, напр[иклад] дивувалися салдати, довідавшись, що Україна – те саме, що й Малороссія. Російський режим таки осягнув своєї цілі, – забив самі пагінці національної свідомості в масі українського народу. Довелося переорювати та наново засівати, як після убійчого морозу» [1, с. 130–131].

Зважаючи на зростання ролі молоді в громаді, навесні 1916 р. П. Стебницький передав свої повноваження голови Благодійного товариства Г. Голоскевичу. Таким чином, молодь отримала керівництво ще однією з провідних організацій міста, хоч її діяльність фінансово й далі залежала від старших.

12 березня 1917 р. українська молодь Петрограда взяла участь в організації вшанування пам'яті Т. Шевченка й грандіозної національної маніфестації. Після панахиди біля Казанського собору виступили з промовами П. Зайцев і Г. Голоскевич, з'ясувавши національні й політичні ідеали поета, а також визначивши завдання зборів. На величезних блакитно-жовтих і червоних прапорах були написи «Хай живе вільна Україна!», а оркестр виконував марш Хмельницького і «Марсельєзу» [22, с.4].

24 березня Петроградська організація УСДРП розпочала видання газети «Наше життя», рішення про це було ухвалено на зборах 10 березня [23, с. 2]. Визначаючи своїм гаслом волю соціальну, волю політичну й національну, волю людини й громадянина, редакція під керівництвом С. Вікула особливу увагу звертала на здобуття автономії України.

Із розвитком революційних подій переважна частина української молоді повернулася в Україну й брала участь у розвитку національного життя.

Із петербурзького українського студентства вийшли справжні герої, які боронили Українську Народну Республіку. Ф. Селецький під час війни опинився на фронті й брав участь в українзації війська, героїчно помер у битві з більшовиками під Жмеринкою. О. Лотоцький тепло згадував студента інституту шляхів П. Крамаренка, це був «юнак, наче витканий з якогось ідеального душевного матеріалу, – чистий, патріотично відданий українській ідеї». Брав участь у житті петербурзької громади й потім перебував у війську, загинувши під час оборони Києва в січні 1918 р. [1, с. 133].

Таким, чином, на початковому етапі формуванні українських земляцтв, гуртків і відділень «Громади» провідна роль належала старшим організаціям та політичним партіям, проте з початком 1910-х рр. вага молоді в житті місцевого українства зростає.

Стимулом для розгортання національного руху стали Шевченкові ювілеї в 1911 і 1914 роках, українські студенти докладали зусиль для вшанування інших національних діячів, організовували численні просвітницькі й мистецькі заходи, видавали власну пресу.

Підсумовуючи, слід зазначити, що українське студентство Петербурга в своїй єдності навколо національної ідеї створило на початку ХХ ст. низку потужних осередків, які мали помітне значення для розвитку всього українського руху.

Список використаних джерел

1. Лотоцький О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – [Баунд-Брук]: Українська Православна Церква в США, 1966. 1 – Ч. 2. – 481 с. 2. Дорошенко Д. Мої Спомини Про Давнє-Минуле (1901–1914 роки) / Д. Дорошенко – Виннипег: Видавнича спілка «Тризуб», 1949. – 167 с. 3. Животко А. Історія української преси / А. Животко. – Мюнхен, 1989–1990. – 334 с. 4. Зеров М. Українське письменство / М. Зеров. – К.: Основи, 2003. – 1303 с. 5. Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ), ф. 102, оп. 240, ед. хр. 305. 6. Устав С.-Петербургского Украинского Общественного собрания под названием «Громада». – СПб., 1907. – 8 с. 7. Слово. – 1908. – № 25. – С. 9–11. 8. Верстюк В. Діячі Української Центральної Ради: Бібліографічний довідник / В. Верстюк, Т. Осташко. – К., 1998. – 256 с. 9. ГАРФ, ф. 102, оп. 244, ед. хр. 305 лит. Б. 10. Сніп. – 1912. – № 13. – С. 4. 11. Музей в украинском стиле // Украинская жизнь. – 1913. – № 3. – С. 78. 12. ГАРФ, ф. 102, оп. 118, ед. хр. 214 ч. 2. 13. В одной из высших школ // Украинская жизнь. – 1912. – № 12. – С. 104–105. 14. Русова С. Мемуари. Щоденник / С. Русова. – К.: Поліграфніга, 2004. – С. 142–143. 15. ГАРФ, ф. 102, оп. 241, ед. хр. 163 ч. 57. 16. ГАРФ, ф. 102 (4 д.), оп. 118, ед. хр. 214. 17. ГАРФ, ф. 102 (ОО), оп. 246, ед. хр. 231 т. 1. 18. Лист до Голови Петроградського Комітету У.С.Д.Р.П. Є. Нероновича // Наше життя. – 1917. – № 2. – С. 3. 19. Украинский студенческий орган // Украинская жизнь. – 1912. – № 12. – С. 103. 20. ГАРФ, ф. 102 (4 д.), оп. 118, ед. хр. 204 т. 2. 21. ГАРФ, ф. 102 (ОО), оп. 243, ед. хр. 166 ч. 63 л. Б. 22. З Українського життя // Наше життя. – 1917. – № 1. – С. 4. 23. Авдієнко М. З життя Петроградської Організації Укр.С.Д.Р.П. / М. Авдієнко // Наше життя. – 1917. – № 2. – С. 2.

Юрий Безкровный

УКРАИНСКОЕ СТУДЕНЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ В САНКТ-ПЕТЕРБУРГЕ ВНАЧАЛЕ XX В.

В статье на основе опубликованных и новых архивных источников освещается история возникновения и деятельности украинских студенческих организаций в Санкт-Петербурге. Определены обстоятельства формирования молодежных групп, очерчен круг лиц, которые принимали участие в общественной жизни. Сфокусировано внимание на срастании студенческих организаций с партийными ячейками. Проанализирована культурная, политическая и издательская деятельность украинской молодежи в столице Российской империи.

Ключевые слова: студенческое движение, украинский вопрос, социал-демократия, журнал «Украинский студент», Санкт-Петербург.

Iurii Bezkrvnyi

THE UKRAINIAN STUDENT MOVEMENT IN SAINT PETERSBURG AT THE BEGINNING OF THE XXTH CENTURY

On the basis of the published and new archival materials the article describes the history of the Ukrainian student organizations in Saint Petersburg. In the article was revealed the circumstances of the youth groups' formation and was named the personalities who take part in the common life. The article focuses on the collaboration the student organizations with the political parties. The author analyses the cultural, political and publishing activity of the Ukrainian youth in the Russian Empire's capital.

Key words: student movement, Ukrainian question, social-democracy, the «Ukrayinskyi Student» magazine, Saint Petersburg.